

NOBEL ÖDÜLLÜ YAZAR NECİB MAHFÛZ'UN EŞ-ŞEHHÂZ ADLI ROMANI

Musa YILDIZ*

Özet: *eş-Şehhâz* ("Dilenci"), 1988 yılı Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Mısırlı edebiyatçı Necîb Mahfûz'un 23 Temmuz 1952 devrimi sonrasında kaleme aldığı bir dizi sembolik romanının beşincisidir. Bu romanda devrim sonrasında bir avukatın yaşadığı bunalım ve bu bunalımlı durumdan kurtulma çabaları konu edilmektedir. Roman kahramanlar, olaylar, semboller, modern anlatım teknikleri, tasvirler ve dil açısından incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Necîb Mahfûz, Nobel Edebiyat Ödülü, eş-Şehhâz, roman, Mısır edebiyatı.

al-Shahhadh by Najîb Mahfûz who Received the Nobel Prize

Summary: al-Shahhadh ("The Beggar") is the fifth of the series of symbolic novels written after the 23 July 1952 revolution by Najîb Mahfûz, an Egyptian literary man, who received the Nobel prize on Literature in 1988. This novel revolves around a crisis that a lawyer has experienced and his struggle to get rid of it. The novel has been studied in different aspects, such as; characters, plots, symbols, modern narration techniques, descriptions and the use of language.

Key Words: Najîb Mahfûz, Nobel Prize on Literature, al-Shahhadh, novel, Egyptian literature.

Necîb Mahfûz 11 Aralık 1911'de, sonraları birçok roman ve öyküsüne konu olacak orta tabakadan insanların yaşadığı Kahire'nin el-Cemâliyye semtinde doğdu (Ferec, 1990: 22, Şukrî, 1988: 10). Daha sonra Kahire'nin kenar semtlerinden biri olan el-'Abbâsiyye'ye taşındı. İlk ve orta tahsilini burada tamamlayan Mahfûz, 1934 yılında Kahire Üniversitesi, Felsefe Bölümünü bitirdikten sonra edebiyata yöneldi (Şukrî, 1988: 12).

Mahfûz, Tolstoy, Dostoyevsky, Chekov, Maupassant, Shakespeare, İbsen, Flaubert, Sartre, Camus, Mauriac gibi ünlü yazarların eserlerini okudu ve bunlardan etkilendi (Devvâre, 1989: 212-214). Arap dünyasında ise onun etkisinde kaldığı, düşünce yapısının ve kişiliğinin oluşumunda rol oynayan en önemli yazarlar 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (1889-1964) ve Tâhâ Huseyn (1889-1973)'dir. Kendisi yazarlığı 'Akkâd'dan, akılcılığı ve Batıyla verimli iletişim kurmayı ise Tâhâ Huseyn'den öğrendiğini söyler (eş-Şeyh, 1987: 29).

Daima halkı öne çıkarması ve sosyalist görüşleri ile tanınan Kıptî yazar Selâme Mûsâ (1887-1958) da, onun etkisinde kaldığı bir başka isimdir. Mahfûz'un roman yazarlığına, eski Mısır tarihini konu edinen romanlarıyla başlaması tamamiyle Selâme Mûsâ'nın etkisiyledir. Bu romanları '*Abesu'l-Akdâr* (1943), '*Radûbis* (1943) ve '*Kifâh Tîbe* (1944)'dir. Daha sonra toplumcu gerçekçi roman yazmaya yönelmiştir (en-Nessâc, 1980: 49). Bu romanların en ünlüleri, Mısır toplumunun bir yansıması olan Kahire'nin el-Huseyn semtindeki bir sokakta yaşanan olayları konu edinen '*Zukâku'l-Midakk*¹ (1947) romanı ile orta hâlli bir Mısır ailesinin üç kuşağının yaşantısını anlatan '*Beyne'l-Kasrayn* (1956), '*Kasru'ş-Şevk* (1957) ve '*es-Sukkeriyye* (1957) romanlarından oluşan üçlemesidir.

1952 devriminden sonra bir süre edebiyattan uzak kalan Mahfûz, 1959'da *el-Ehrâm* gazetesinde tefrikasına başladığı *Evlâdu Hâretinâ* adlı sembolik romanıyla yeniden ortaya çıkar. Bu romanını daha sonra *el-Liss ve'l-Kilâb*²(1961), *es-Summân ve'l-Harîf* (1962)³, *et-Tarîk* (1964)⁴, *eş-Şehhâz*⁵ (1965),

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğt. Böl., Arap Dili Eğt. Ana Bili Dalı.

¹ Romanın Türkçeye ilk çevirisi Güler Dikmen tarafından İngilizceden *Ara Sokak* adıyla yapılmış olup, 1977 yılında Hürriyet Yayınları arasında basılmıştır. Romanın ikinci çevirisi Hasan Akay tarafından Arapça aslından Sokaktakiler adıyla yapılmış ve 1989 yılında İnsan Yayınları arasında basılmıştır. Roman hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel, Azmi "Necîb Mahfûz'un *Zukâku'l-Midakk* Adlı Romanı", *Gazi Ü. Gazi Eğt. Fak. Dergisi*, C.VIII, S.1, Ankara 1992, s.283-305.

² Romanın Türkçeye çevirisi Rahmi Er tarafından Arapça aslından yapılmış ve *Hırsız ve Köpekler* adıyla Eylül 1996'da Ankara'da Vadi Yayınları arasında basılmıştır. Romanın ayrıntılı bir incelmeye için bkz. Er, Rahmi, "Necîb Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb Adlı Romanı Üzerine", *TÖMER Dil*, S.46, Ağustos 1996, s.3-18; Yıldız, Musa, "Nobel Ödüllü Yazar Necîb Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb Adlı Romanı", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.5, Bahar 2002, s.25-52.

Sersera Fevka'n-Nil (1966)⁶ ve *Mirâmâr* (1967)⁷ adlı sembolik romanları izler (Devvâre, 1989: 108). Eleştirilenler Mahfûz'un 1952 sonrasına "felsefi gerçekçilik" ya da "yeni gerçekçilik" adını vermişlerdir (eş-Şeyh, 1987: 13). Mahfûz'un 1988 yılı Nobel Edebiyat ödülünü almasında bu sembolik romanların büyük payı vardır. Ona göre bu ödül sadece kendisinin değil, Mısır'ın, Arapların ve tüm Arap edebiyatının (Bardakçı, 1988: 5).

Necib Mahfûz, 14 Ekim 1994 tarihinde Nil kenarında yaptığı bir yürüyüş sırasında bir genç tarafından bıçaklı saldırıya uğramış ve bu saldırıdan boyun bölgesine aldığı ağır darbeye kurtulmuştur. Geçirdiği bir dizi ameliyat sonrasında sağ tarafına felç vurduğundan artık eli kalem tutamaz duruma gelmiştir. Hâlen Kahire'nin 'Acûze semtinde yaşayan Mahfûz, ilerleyen yaşına rağmen haftanın belirli günlerinde çeşitli yerlerde sıkı güvenlik kontrolü altında edebiyat sevenlerle birlikte olmakta, fikir tartışmalarına devam etmekte, sağlık kontrolleri sebebiyle kendisiyle söyleşi yapmak isteyenlerle sadece cumartesi günleri evinde görüşmektedir. Bunun yanında her Cuma günü *el-Ehrâm* gazetesinin beşinci sayfasında daha önce kendisine ait olan *Vuchetu Nazar* ("Bakış Açısı") köşesinde bazı konularda görüşlerini beyan etmektedir⁸.

Mahfûz'un 1952 devrimi sonrasında kaleme aldığı sembolik romanlarından beşincisi 1965 yılında yayımlanmış olan, bir avukatın yaşadığı bunalımını ve bu bunalımlı durumdan kurtulma çabalarını konu edinen *eş-Şehhâz*'dir. Romanın baş kahramanı Ömer el-Hamzâvî Kahire'de ünlü bir avukattır. Severe evlendiği bir hanımı ve iki kızı vardır. Çevresindeki insanları kışkırtacak mutlu bir aile hayatı sürmektedir. Gençliğinde sosyalizmi savunmuş devrim taraftarı olmuştur. Yaşı ilerledikçe ve maddî yönden de güçlendikçe bütün bunlardan vazgeçmiştir. Gençlik yıllarında birlikte mücadele verdikleri Osman Halil ve Mustafâ el-Minyâvî adlı arkadaşlarıyla birlikte bir bombalı suikast girişiminde Osman Halil yakalanmış ve yirmi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Osman Halil'in hapisten çıkma zamanı yaklaştıkça hayat Ömer'e sıkıcı gelmeye, hanımından soğumaya ve işinden zevk almamaya başlamıştır. Bunun üzerine doktora gimiş, doktor ona bedenen bir rahatsızlığı olmadığını, ruhen hasta olduğunu söylemiştir. Bu psikolojik rahatsızlıktan kurtulmak için önce hayat kadınlarıyla düşüp kalkmış, hatta onlardan birisi için ailesini ve evini terk etmiştir. Sonra toplumdan bir müddet uzaklaşmak amacıyla tasavvufa yönelmiş ve çölde gözlerden uzak bir hayat sürmeye başlamıştır; fakat bunların hiçbiri, onu içine düştüğü psikolojik bunalımdan kurtaramamıştır. Kendisini vicdan azabından kurtarmak ve gençlik yıllarını hapiste geçiren eski dava arkadaşı Osman Halil'e, hapisten çıktıktan sonra yardımcı olmak üzere, avukatlık bürosunu bırakmıştır. Kızı Buseyne de onunla evlenmiştir. Bütün bunlara rağmen onun rahatsızlığı devam etmiştir. Romanın sonlarında polis tarafından tekrar aranan Osman Halil bir yerde kısırlanmış, polisin açtığı yayılım ateşi sonucu olay yerinde bulunan Ömer el-Hamzâvî de vurulmuştur. Köprücük kemiğine isabet eden bir kurşun onu kendine getirmiştir.

Romanın baş kahramanı Ömer el-Hamzâvî kırk beş yaşında, mesleğinde başarılı, ünlü bir avukattır. Aslen bir Hristiyan olan hanımı Zeyneb'le severe evlenmiş, bu evlilikten Buseyne ve Cemîle adlarında iki kızı dünyaya gelmiştir. Şairlik yönü olan bir kişidir. Gençliğinde toplumda özgürlük, adalet ve eşitliği gerçekleştirmek için mücadele eden radikal bir sosyalist iken, arkadaşı Osman Halil'in tutuklanmasından sonra mücadeleyi bırakıp iş hayatına yönelmiştir.

³ Bu roman *Kırlangıçlar ve Sonbahar* adıyla Türkçeye çevrilmiş olup, 2000 yılında Kaknüs Yayınları arasında basılmıştır; ancak çevirenin adı belirtilmemiştir.

⁴ Romanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Yıldız, Musa, "Necib Mahfûz'un et-Tarîk İsimli Romanı", *Gazi Ü., Gazi Eğt. Fak. Dergisi*, C.17, S.1 (1997), s.19-32.

⁵ Romanın Türkçeye çevirisi Erdal Alova tarafından İngilizceden yapılmış ve *Dilenci* adıyla Era Yayıncılık tarafından Mayıs 1995 de İstanbul'da basılmıştır.

⁶ Romanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Yıldız, Musa, "Necib Mahfûz'un Sersera Fevka'n-Nil Adlı Romanı", *Gazi Ü., Gazi Eğt. Fak. Dergisi*, C. 18, S. 3 (1998), s.99-118.

⁷ Romanın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Yıldız, Musa, "Necib Mahfûz'un Mirâmâr Adlı Romanı", *Ekev Akademi Dergisi*, C. 1, S. 2 (Mayıs 1998), s.275-295. Romanın Türkçeye çevirisi Yüksel Peker tarafından John Fowles'in İngilizce çevirisinden yapılmış ve *Miramar* adıyla Ocak 1989'da Adam Yayınları arasında basılmıştır.

⁸ Hayatı ve eserleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldız, Musa, *Necib Mahfûz (Hayatı, Eserleri ve Kısa Hikayeleri)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi. Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1992; a.mlf., *Necib Mahfûz'un Sembolik Romanları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1998; Ürün, Kazım, *Çağdaş Mısır Romanında Necib Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, Konya 1997; Yazıcı, Mesut *Türkçe'de Necib Mahfûz* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1997; Şimşek, Cüneyt Mehmet, *Necib Mahfûz ve Üç Romanının Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Ü., Sos. Bil. Enst., Bursa 1999.

Baş kahramanla birlikte bir suikast girişiminde bulunurken tutuklanan ve hapisten çıkma zamanının yaklaşmasıyla birlikte baş kahramanın hayatını altüst eden bir diğer kahraman da Osman Halil'dir. Orta boylu, saçları daima tıraşlı, geniş soluk yüzlü, güçlü yapıya sahip birisidir. Hukuk fakültesinden Ömer el-Hamzâvî ile aynı dönem mezunudur. Ömer el-Hamzâvî ile birlikte bir eylem gerçekleştirecekleri sırada yakalanmış ve yirmi yıl hapse mahkum edilmiştir. Ömer el-Hamzâvî ise olay yerinden kaçarak kurtulmuştur. Hapiste kendisine yapılan işkencelere rağmen prensiplerine bağlı bir kişi olduğundan diğer arkadaşlarını ele vermemiştir.

Baş kahramanın dava arkadaşı olan bir diğer kişi de Mustafâ el-Minyâvî'dir. Önceleri anlamlı tiyatro eserleri kaleme alırken, daha sonra o da, Ömer el-Hamzâvî gibi mücadeleyi bırakmıştır. Radyo-Televizyon Kurumunda eğlendirici yayınlar yapmaya ve gazetelerde eften püften konularda makaleler yazmaya başlamıştır.

Bir diğer fonksiyonel karakter de Ömer el-Hamzâvî'nin hanımı Zeyneb'tir. Çok becerikli, güzel bir ev hanımıdır. Ömer'le evlenince çok büyük fedakârlık göstermiş, ailesiyle bütün bağlarını koparması pahasına Hristiyanlık dininden vazgeçip Kâmiyâ olan adını değiştirerek Müslüman olmuştur. Bunlardan başka ikincil derecede olan kahramanlar ise Ömer'in kızı Buseyne ve Cemile, yeni doğan oğlu Semîr, yardımcısı Mahmûd Fehmî ve arkadaşı Mustafâ el-Minyâvî'nin hanımı 'Aliyyât'tır.

Mahfûz romana, baş kahramanın gittiği doktorun muayenehanesindeki bekleme salonunda asılan tablonun tasviriyle şu şekilde başlar:

"Beyaz bulutlar; mavi sonsuzlukta yüzüyor, enine boyuna yeryüzünü kaplayan yeşillikleri gölgeliyor, inekler derin bir güven içinde otliyordu. Tabloda ülkenin neresi olduğuna dair bir işaret yok. Ön plânda tahta atına binmiş bir çocuk, gözlerinde gizemli bir gülümsemeyle yüzünün sol kısmı görünerek ufka bakıyordu. Acaba bu büyük tabloyu kim yapmıştı? Bekleme salonunda ondan başka kimse yoktu. On gün önce aldığı randevunun saati yaklaşıyordu. Salonun ortasındaki masanın üstüne gazeteler ve dergiler saçılmıştı; sarkan bir sayfada çocuk kaçırmakla suçlanan bir kadın fotoğrafı göze çarpıyordu. Tablonun, süslü, altın çerçevesi dışında ağırlığı ve pek fazla değeri olmamasına rağmen ondaki çocuğa, ineklere ve ufka bakarak vakit geçirmeye başladı. Ömer, süzgün bakışlarla oynayan çocuğu ve sakin inekleri sevmiştir. Kendini giderek daha kötü hissediyordu. Göz kapakları ağırlaşmış, kalp atışları yavaşlamıştı. Karşısındaki resimdeyse çocuk ufka bakıyordu; nasıl da sımsıkı kavramıştı toprağı, hangi açıdan bakılırsa bakılınsın toprakla iç içeydi. Ne sonsuz bir hapisane! Bu tahta atın anlamı ne? Bu inekler neden böyle sakin?!"⁹

Recâ 'İd'e göre ('İd, 1989:182-184) muayenehanedeki bu tablo romanın içereceği olayların mükemmel bir özeti sayılabilir. Belki de bu tablodaki tahta ata binen çocuk, insanoğlundan kimsenin çözemediği hayat bilmesinin sırrını arayan ana kahraman Ömer'dir. O gerçek bir ata bindiğini sanan küçük bir çocuk gibidir. O da ufka, ufuk ötesine ve meçhule gözlerini dikerek bakıyor. Çocuğun gözlerindeki gülümseme hâli, sırrı çözme ümidinin bir işaretidir. Ömer de aramaktan vazgeçmemiş, koltuklarla, duvarlarla, yıldızlarla, karanlıklarla konuşmuş ve yalnızlığa meydan okumuştur. Tasvirin, "Ülkenin neresi olduğuna dair bir işaret yok" şeklindeki ilk cümlesi romanın belli bir şehirden, belli bir ülkeden ve belli bir kişiden bahsetmediğine işarettir. Genel olarak insanlığın problemini dile getirmektedir. İneklere gelince; onlar neye işaret etmektedir? Niye o kadar huzur ve güven içindeler? Onlar meçhulü aramaya çalışmanın kısır döngü olduğunu anlayarak arayıştan vazgeçen ve kendisini yapay bir mutlulukla kandıran insanları temsil eder. Bu tabloya dikkatlice baktığımızda, sürü arasında Zeyneb'i, Verde'yi, Yazbek'i, Osman'ı, Buseyne'yi ve hatta "Füze gibi kalabalık hayatın içine dalıyorum; fakat yüreğimin derinliklerinde gömülü duran eski başarısızlığım ortaya çıkıyor -Belki de kum fırtınası mevsiminin tozlu günlerinde- hayatın anlamıyla ilgili şeytanî sorular beni çileden çıkarıyor; ama kısa sürede bastırıyorum, utanç verici bir anı gibi." (s.123) diyen Mustafâ'yı görürüz. Bekleme salonunda yalnız başına oturan kahraman ise belli kaderini bekleyen yalnız yaratılmış insandır. Salon ortasındaki masanın üzerinde darma dağınık duran gazete ve dergilerse, her şeye olan

⁹ Mahfûz, Necîb, *eş-Şehhâz*, Kahire ts., Dâru Misr li't-Tibâ'a, s.5. Bundan sonra metin içinde parantez arasında sayfa numaraları verilerek gösterilecek olan romana yapılan göndermeler romanın bu baskısına aittir.

inancını yitirmiş artık neye inanacağını bilemeyen kahramanın karışık zihnine işaret etmektedir (Râgib, 1988: 294).

Mahfûz, bu romanıyla, "Eski toprak ağaları sınıfının yerine geçen ve eski mücadele ilkelerine ihanet eden" diye tanımladığı, devrim sonrasında ortaya çıkan yeni toplumsal sınıfı sunmaya devam eder. "Zengin sosyalistler sınıfı" diye adlandırılan (Ğuneym, 1993: 177) bu sınıf, geçmişinde sosyal adaleti ve sosyalizmi benimsemiş, o şartlar değiştiğinde bu insanlar sosyalizm için bir tehlike teşkil etmeye başlamıştır. Bundan önce yayımlanan *el-Liss ve 'l-Kilâb*'da Sa'îd Mehrân, yapılan haksızlıklara karşı savaş açmış ve bu da onun hayatına mal olmuştu. Bu romanda da, mücadelesini terk etmesinin üzerinden yirmi yıl geçen bir kişi olan Ömer el-Hamzâvî konu edilmektedir. Devrimle birlikte yeni topluma katılma furçasına kapılmış, yeni yönetime yaranmaya çalışmış, önüne kapılarını açan cazibeli hayat gözlerini kamaştırmıştır. İlk başlarda bu hayata karşı koymak için çabalamış; ama direnme gücü yavaş yavaş azalmış, sonunda bu yeni dünyanın bir parçası olmuş ve eski dava adamlığını unutmuştur. Böylece bu roman âdeta bize problemin bir başka boyutunu anlatmak için *el-Liss ve 'l-Kilâb*'daki daha önce savunduğu fikirlerinden vazgeçen ve menfaat karşılığında eski dostlarına sırt çeviren Ra'ûf 'Ulvân'ı istediği her şeye ulaşmış; ancak yine de iç huzurunu sağlayamamış bir insan olarak bir başka isimle karşımıza çıkarmaktadır (Sa'îd, 1981: 192).

Ömer'in rahatsızlığının ve psikolojik bunalımının başlaması bir gün bir müvekkiliyle aralarında geçen şu konuşmadan sonra olmuştur:

"-Size müteşekkirim ekselansları. Davanın ayrıntılarını çok iyi kavradınız. Sizden söz ettikleri kadar varmış! Bu davadan çok umutluyum.

-Ben de öyle, dedim.

Hâlınden memnun gülünce, birdenbire açıklanması güç bir öfke duydum ve ona:

-Diyelim ki bugün davayı kazandın ve toprakları aldın! Yarın hükümet onları elinden alırsa ne yapacaksın?

Önemsemeden kafasını salladı ve:

-Önemli olan davayı kazanmamız. Allah'ın bizden alacağını bildiğimiz hâlde hayatımızı yaşamıyor muyuz?" (s.56)

Bu konuşma ona, mücadele kendisine zor gelen eski dava adamı Ömer'i, yani geçmişini hatırlatmıştır. Çünkü o verdiği mücadelenin sonuçlarından emin olmadığından rahat içinde yaşamak üzere mücadeleden kaçmıştır. Şimdi ise karşısındaki müvekkili davayı kazanmak için elinden geleni yapmaktadır. Onun için önemli olan kazanmaktır. Kazandıktan sonra ne olursa olsun önemli değildir. Nebîl Râgib'e göre (Râgib, 1988: 298) "Bu konuşma ona belki de hayatını yaşamadığını, insan olarak varlığını ve kişi olarak varoluşunu gerçekleştirilmeden öleceğini hatırlatmaktadır." Suleymân eş-Şattî'ye göre (eş-Şattî, 1976: 258) de "O davasını ne ölçüde kazanmıştır? Daha doğrusu kazanmak için bir davası var mıdır? Bu başarı herhangi bir davanın kazanılmasıyla olur mu? Yoksa onu başka bir yola çeken ve savaştığı karşı tarafın kucağına onu iten başarısızlığına bir işaret midir?"

Burada Ömer el-Hamzâvî, hanımı, çocukları ve milyonlarca insanla birlikte huzur içinde yaşadığı dünyasını yıkıp yerine yenisini kurmayı ister. Fakat o, arzu ettiği şekilde dünyasını yeniden kuramaz, bunun yanında eski dünyasını yıkmada da başarılı olamaz. Böylece psikolojik olarak çöker, bunalıma girer ve zihni darma dağınık olur. Gittiği eski bir arkadaşı olan doktorun, Ömer'in hastalığına koyduğu teşhis "Burjuva Hastalığı" dır. (s.10) Doktor, bu hastalığı şu şekilde açıklar:

"İzin verirsen muayeneden çıkan sonuca göre hayatını anlatayım sana.

Sen başarılı, varlıklı bir adamsın. Yürümeyi unuttun ya da unutmak üzeresin. En iyi yemekleri yiyorsun, şarabın en iyisini içiyorsun, kendini çok yoruyorsun. Kafan müşterilerin davaları ve malın mülkünüle meşgul. İşinin geleceği, mallarının akıbetiyle ilgili endişelerin sarmış seni..." (s.11)

Bu açıklamayı yapan doktor ona bedenen iyi olduğunu söyler; fakat perhiz yapmasını ve derin düşüncelere dalmamasını tavsiye eder. Ancak derin düşünceler Ömer'in psikolojik azığıdır. Ömer de yakalandığı bu hastalıktan kurtulmak için çareler arar. Eski düşüncelerinden kurtulmak için kendini önce içkiye, sonra kadına ve en sonunda tasavvufa verir. Bu yeni dünya içerisinde eski düşüncelerinin bir müddet kendisini bırakmayacağını, sonra o düşüncelerinden ve çektiği acı işkenceden kurtulacağını düşünür; fakat bir türlü istediği sonuca varamaz. Sonunda göklerden mucize bekleyen yarı deli hâlde gelir. Ayrıca yaptığı tuhaf davranışlarını çeşitli yerlerde savunmak zorunda kalan

arkadaşı Mustafâ el-Minyâvî de onun hastalığını "ağır psikolojik rahatsızlık" (s.125) olarak niteler.

Ömer, bu rahatsızlığından kurtulmak amacıyla farklı yollar dener. Başlangıçta hanımından ve mesleğinden uzaklaşarak eğlence âlemine dalar, her gece bir gazinoda eğlenir ve o gazinolarda çalışan hayat kadınlarından Verde, Margaret ve Munâ'yla birlikte olur. Ailesinden, mesleğinden uzaklaşma ve eğlence hayatına dalma da onu bunalımından kurtaramaz. Sonra sanata yönelir ve yine başarısız olur. En sonunda da tasavvufa dalar ve vahdet-i vücûdun anlamını araştırmaya koyulur; fakat sonuç yine başarısızlıktır. Bunun yanında Ömer el-Hamzavî'nin bu şekilde yaşaması kendisinin hayaller âlemine dalmasına sebep olur. Hatta bir keresinde hayalinde "Bir söğüt bir dize şiir okuyordu, bir inek yaklaşarak kimya okumak uğruna süt üretimine son verdiğini söyledi, benekli bir yılan sürünerek geçti ve zehirli dişini çıkardı, sonra keyifle dans etmeye başladı. Tilki iki ayağının üstüne kalkıp tavukları bekledi, bokböceği korosu ilâhiler okudu, hemşire giysileri giymiş bir akreple yüz yüze geldim." (s.206) diye düşüncelere dalar. Onun kendi mantığı doğrultusundaki bu düşünceleri eleştirmenlerden Suleymân eş-Şattî'ye göre (eş-Şattî, 1976: 338) "Bu dünyada bulunan her kötünün insanlığın faydasına dönüşmesi hayalinden" kaynaklanmaktadır. Suleymân eş-Şattî'nin bu çıkarımını pek sağlıklı bir yaklaşım olarak görmüyoruz. Bu ifadeler birer hezeyandan ibaret olup, onun psikolojik bunalımının ileri boyutunu ve mantıklı düşünme yeteneğini artık kaybetmiş olduğunu gösterir mahiyettedir.

Ömer el-Hamzavî, bu rahatsızlığı sırasında devamlı zihninde güçlü bir dava adamı olarak canlandırdığı hapse giren arkadaşı Osman Halil'i tahayyül eder. O sıkıntılar içerisinde hapiste yatarken, kendisi de mutluluk ve zenginlik içinde yaşar. Ömer aklına gelen, bu gerçekten devamlı kaçmak ister. Hapiste olan Osman'ın anne babasına hayatlarının sonuna kadar maddî yardım yapmak suretiyle birazcık olsun vicdanını rahatlatmaya çalışır. Bu durum bize *el-Liss ve'l-Kilâb*'da Ra'ûf 'Ulvân'ın Sa'îd'e hapisten çıktıktan sonra para vererek vicdanını rahatlatmak istemesini; fakat içinden bir sesin bunu reddetmesi durumunu hatırlatır. Bu arada Ömer, kendini bir nebze olsun vicdanen rahatlatmak için bir çıkar yol bulur. O da kendisini cezalandırmaktır. Bu kararı özellikle arkadaşı Osman'ın hapisten çıkmasından sonra alır. Âdeta o, Osmanhapiste çile çekerken, kendisinin lüks içerisinde yaşadığını görmesini istemez. Ayrıca kütüphanesindeki sosyalizmle ilgili kitapları, tasavvuf kitaplarıyla değiştirir. Geçmişte kaybettiklerini telafi etmesi için, Avukatlık Bürosunu Osman'a bırakmayı teklif eder. Kendisi de küçük bir kulübede, tek başına yaşayarak bu görüntülerden uzak kalmaya karar verir ve lüks içinde yaşadığı yıllara karşılık bir günah çıkarma olur düşüncesiyle tasavvufa yönelir. Aslında Ömer el-Hamzavî'nin sıkıntısı, geçmişinden nefret etmesi, onu unutmaya çalışmasından kaynaklanır. Bu geçmişi arkadaşı OsmanHalil ve kızı Buseyne ile karşısına çıkar. Romanda "Çok yakında geçmiş, hapisneden çıkacak ve varoluş işkencesi daha da artacak." (s.28) diyen yazar bazen sembollerini kendisi açıklar. Bu sebeple, Osman'ın hapisten çıkma zamanının yaklaşması ona rahatsızlık verir. Sonra hastalığından kurtulacağını düşünerek hanımından uzaklaşmaya ve servetini hesapsızca dağıtmaya başlar. Romanda geçen "Hesapsızca harcıyordu. Sanki acı veren malî bir urdan kurtuluyordu." (s.97) cümlesi bunu açıkça ortaya koyar.

Ömer el-Hamzavî'nin bunalımının ve rahatsızlığının, Osman'ın hapisten çıkacağı günün yaklaşmasıyla artması tesadüfî değildir. Bu durum, Ömer el-Hamzavî'nin eskiden savaşını verdiği, arkadaşı Osman'ın özgürlüğünü feda ettiği davaya ihanet etmiş olduğu düşüncesinin ona egemen olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü o şimdi, eskiden hedef kitle olarak seçtiği burjuva tabakasının tipik bir bireyidir ve bu çelişkiyi hapisten çıkınca kendisini ziyaret edip yeni yaşam biçimini görecek olan Osman'a açıklaması çok güçtür. İşte bu yüzden, açıkça itiraf etmese de, kendisini bir hâin olarak düşünmekte, Osman'ın hapisten çıkma vakti yaklaştıkça, onun bunalımı da artmaktadır. Ömer'in tasavvufa yönelişi, çok bilinçli bir seçim sonucu değildir. O, davaya ihânet etmiş olduğunun verdiği sıkıntıdan ve bu yöndeki düşüncelerden kurtuluş yolu olarak içki ve kadına yönelir. Ancak bunlar onu içine düştüğü bunalımdan kurtaramadığı gibi, ondaki suçluluk duygusuna bir de günahkârlık duygusu ekler ve Ömer, böylesi bir psikolojik durumdayken tasavvufa yönelir. Dolayısıyla kadın ve içki sağlıklı bir çıkış yolu olmadığı gibi, tasavvufa yönelişi de işe yaramaz. *el-Liss ve'l-Kilâb*'da kadın ve tasavvuf, ihânete uğradığını düşünen Sa'îd'in sığınakları iken, burada ihânet ettiğini düşünen Ömer'in denediği rahatlama araçlarıdır. İçki, kadın ve tasavvuf *el-Liss ve'l-Kilâb*'da olduğu gibi burada da, yazar tarafından sağlıklı çözüm yolu olarak görülmez ve işe yaramaz. Hem bu yönüyle, hem de ihânet edilen yönüyle *el-Liss ve'l-Kilâb* ve *eş-Şehhâz* arasında çok yakın bir ilişkinin varlığı gözden kaçmaz. Ancak *el-Liss ve'l-Kilâb*'da Ra'ûf 'Ulvân kendisini bir suçlu olarak değerlendirmezken; burada Ömer kendisini bir suçlu olarak görür. Sa'îd Mehrân kendisine hâinleri cezalandırma görevi yüklerken, burada Osman'ın yaklaşımı sertlikten olabildiğince uzaktır.

Öte yandan eskiden kendisi de şiir yazdığından kızı Buseyne'yi kendisine geçmişini hatırlattığı için şiir yazmaktan uzaklaştırmaya çalışır; ancak sonunda onu kendi hâline bırakır. Başlangıçta kızının kendi yaşında bir gence aşık olduğunu düşünür. "Aman Allah'ım o aşık. O daha açmamış bir filiz. Bulutların nefesini, güneşin aynasını oluşturduğu ve karşısında dalların saygıyla eğildiği bu yakışıklı da kim?" (s.44). Fakat Buseyne, sevgilisinin sırrı konusunda babasıyla uzun uzun tartıştıktan sonra onun normal bir insan olmadığı anlaşılır. Belki de O "her şeyin amacı" ve "bu varoluşun sırrı" (s.45) dır. Bunun üzerine babası ona sorar:

"-Peki nasıl oldu bu iş?

-Bilmiyorum...Açıklamam çok zor. Fakat senin şiir divanın benim için bir başlangıç oldu.

...

-Demek senin sevgilin şiir.

-Senin olduğu gibi.

Öyleydi; ama artık değil. Kendisinin bir sevgilisi vardı, ancak şimdi yok. Kalbi ise hâlâ kendini kaybetmiş hâlde. Yıldızlar arasında uçsuz bucaksız boşluk, karanlık ve milyonlarca ışık yılı var." (s.46)

OsmanHalil hapisten çıktıktan sonra, Ömer'le aralarında geçen şu konuşma Ömer'in geçmişini ve bu duruma nasıl geldiğini gösterir niteliktedir:

"-Bana arkadaşlarımızdan bahseder misin?

-Ah!.. Hiç sorma hepsi bir yere dağıldı. Bugün sadece Mustafâ el-Minyâvî'den haberim var.

-Peki, şimdiye kadar ne yaptınız?

-Doğrusu, sizin tutuklanmanızı izleyen yıllar, daha çok şiddet ve terörle geçti. Susmaktan başka çaremiz yoktu. Sonra da herkes başının çaresine baktı. Yaşlandık... Devrim oldu ve eski düzen de yıkılıp gitti...

...

Osman sert bir ses tonuyla konuşmayı sürdürdü:

-Hasta geçmişe takılıp kalmak aptalca. Gelecek önümüzde duruyor, bizim korkaklığımızdan milyon kez güçlü.

-Her hâlükârda rezilliklerle dolu eski sistem çöktü, devrim oldu ve düşlerinden biri gerçekleşti artık!

-Üzerinde karanlık fırtınaların estiği yüzünün nasıl morardığına bak. Seni hiç de ilgilendirmeyen bir alanda yenilgiye katlanıyorsun. Benim artık hiçbir şeye aldırmadığımı bilmiyor mu?!

Osmanüzgün bir ifadeyle:

-Başınızı sokacak deliklere kaçmasaydınız, meydanları kaybetmezsiniz.

-Bizim ne halk desteğimiz, ne de gücümüz vardı. Ellerimizle mucizeler gerçekleştireseydik, herkes bizi yok etmek için ayağa kalkardı.

-İşin acı tarafı hastaların hastalıktan başka bir şey düşünmemeleridir.

-Hastalığı bilmezlikten gelmeyi akıllılık mı sayıyorsun?

-Akıllılık değil, olsa olsa delilik bu; ama bir düşün dünyanın deliliğe neler borçlu olduğunu ?!

Şakayla karışık dedi ki:

-Her neyse, devrim oldu ve gerçek sosyalizm akılcılıkla yoluna devam ediyor...

Osman, Ömer'i dikkatle süzüyordu. Ömer de onun aklından geçenlerden pek hoşlanmış değildi.

-Gerçi benim gibilerin ana mallarına dokunmadılar; ama adaletli bir vergi sistemi koydular.

Ardından sinirli bir sesle ekledi:

-İnan bana, hiç bir şeyin kölesi değilim. Hepsinin canı cehenneme.

Osmangülümseyerek sordu:

-Bana gerçekleri söyle azizim, önceden olduğu gibi hâlâ inanmıyor musun davaya?

Ömer uçurumun kenarındaymışçasına bir süre düşündü ve:

-Devrime kadar uzaktım. Devrim olunca da yeniden güvenmeye başladım. Sonra siyasete olan ilgimi kaybetmeye başladım ve başka taraflara yöneldim" (s.168-170).

Baş kahraman Ömer el-Hamzâvî romanın başlıgıcından beri hayatın anlamı ve Allah'ın varlığı konusunda bir arayış içerisinde. Doktor arkadaşı Hâmid Sabrî ile arasında geçen şu konuşma hayatın anlamını sorguladığını belirtir tarzdadır:

"...Önemli olan hayatı anlayabilmektir.
-Hayatı anlayabilmek mi?!
-Tabi ki felsefe yapmıyorum.
-Fakat bana uyguladığın tedavi biraz felsefeye dayanıyor. Bir gün hayatın anlamını sorgulamak hiç aklına geldi mi?
Doktor kahkahayla güler:
-Buna hiç zamanım olmadı ki. Her saat bana ihtiyaçları olanlara hizmet ettikten sonra, bu sorunun ne anlamı olabilir ki? dedi." (s.12)

Başka bir yerde de doktor "Zamana anlam veren, bizim hayatı sevmemizdir." (s.14) demektedir. Doktorun bu sözlerinden her saat insanlara hizmet etmekle yetindiği ve ona bu soruyu sormanın bir anlamının olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yani insan kendine göre hayata bir anlam verebilmişse, o insan iç huzuru yakalamış demektir.

Ömer el-Hamzâvî, eski dostu Mustafâ'ya da "Beni kınayacağına, hayatın anlamını söyle bana daha iyi." (s.97) diyerek kendisini uykusuz bırakan hayatın anlamını sorar. Böylece Ömer el-Hamzâvî'nin hayatın anlamını sorgulaması roman boyunca devam eder, akşamları takıldığı gece kulübünün sahibi Yazbek Bey de bu sorulardan nasibini alır:

"-Söyleyin bana, Bay Yazbek, sizce hayatın anlamı nedir?
-Hayat, hayattır...
-Mutlu musunuz?
-Allah'a şükür. Bazen işler kesat gider. Bazen de kulüp Verde'ninki gibi aşk olaylarıyla altüst olur; ama yine de gemi yürür...
-Sen şu anda hayatını yaşıyorsun. Sonra da Allah onu senden alacak mı?
-Bu tabii, bilinen bir şey; ama güzel bir evim, iyi bir karım ve İsviçre'de kimya öğrenimi gören bir oğlum var. Oraya yerleşecek kendisi...
Ömer gülümseyerek:
-Allah'a inanıyor musunuz?
Adam şaşkınlıkla:
-Tabi, çok tuhaf bir soru!
-Öyleyse bana söyleyin Allah nedir?
Yazbek Bey kahkaha attı. Çünkü tuhaf sorular aralarındaki mesafeyi kaldırmıştı. Rica ederek sordu:
-Verde'yle aşkınız uzun sürecek mi?
-Elbette.
-Şey olamaz mıydı...?
Ömer sözünü keserek:
-Bana Allah'ın kim olduğunu söyleyin Verde'yi hemen size vereyim!
Yazbek Bey yerinden kalktı, bir kez daha başıyla selamladı ve giderken de dedi ki:
-Her zaman hizmetinizdeyim." (s.113-114)

Ömer'in kafasında bir türlü netleşmeyen "Allah'ın onu alacağını bildiğimiz hâlde hayatımızı yaşamıyor muyuz?" sorusu romanda bir kaç kez tekrarlanır. (Bkz. s.56, 63, 71, 111, 113) Üstelik bir de buna Ömer el-Hamzâvî'nin varlığın sırrı ile kâinattaki atomlar arasındaki uyumu bilme arzusu eklenir. Romandaki şu cümleler onun iç huzursuzluğunu ortaya koyar:

"Yalnızca kalbin parlayan bir yıldız gibi hazzı görme vakti geldi. Şimdiyse tan ışıkları gibi kalbin derinliklerine yerleşti. Ruhun ise aşka duyduğu susuzluktan, aşka duyduğu aşktan, yaratılışın ilk hazzına duyduğu özleminden, göz kamaştırıcı ve şaşkınlık verici bir filizle milyonlarca yıldan beri süregelen mücadeleden çıkan hayatın kaynaklarına sığınma isteğinden dolayı her şeyden sakınıyor gibi." (s.80)

Yazbek Bey'e sorduğu, kafasını kurcalayan ve bir türlü cevabını alamadığı sorunun aynısını Verde'ye de sorar:

"-Söyle bana Verde neden yaşıyorsun?
-Bu sorunun bir anlamı var mı?"

-Bir kez sormaktan ne çıkar?
-Yaşıyorum işte o kadar.
-Daha iyi bir cevap bekliyordum.
Biraz düşünerek:
-Dans etmeyi, beğenilmeyi seviyorum ve gerçek aşkı bulmayı ümit ediyorum.
-Öyleyse senin için hayat aşk demek...
-Olsun..." (s.145)
...
"-Allah konusunda ne düşünüyorsun?
-Ona inanıyorum.
-Emin misin?
-Tabi.
-Ama nasıl bu kadar emin olabilirsin?
-O var, hepsi bu.
-Onu sık sık düşünüyor musun?
Verde zoraki gülerek:
-Gerek duyduğumda ya da bir felaket anında.
-Başka zamanlar...
Sert bir biçimde:
Başkalarına işkence etmeyi seviyorsun, değil mi?" (s.146)

Ömer, hem Yazbek'le yaptığı görüşme, hem de Verde'yle aralarında geçen konuşmada her ikisinin kendilerinden emin ve rahat bir şekilde cevap verdiklerini fark eder. Bunun üzerine her ikisinin de vicdanlarını rahatsız eden bir durumun söz konusu olmadığını anlar. Ama içinden bir şeyler hâlâ onu kemirir durur. Anlamsızlık problemiyle karşı karşıya kalan fert, hayatına anlam katacak arayışlar içerisine girer. Günümüz toplumunda yaygın olan ideolojiler, yardımseverlik faaliyetleri, ekonomik refah çabaları, mutluluk idealleri çoğunlukla bu arayışın ürünleridir. Fakat temel bir takım ilkelere yoksun veya köksüz olan bu değerler, kısa süreli ve dar çerçeveli olur; yani ferdin hayatının her parçasını kapsayamaz (Bilgin, 1997: 181). Ayrıca Ömer'in Osman'a söylediği şu sözü kâinatın yaratıldığından bu yana insanın sıkıntısını gözler önüne sermektedir: "Her gün anlamak için onlarca kez ölüyorum; ama yine de anlayamıyorum." (s.168)

Ömer'in içine düştüğü durum hakkında arkadaşı Osman'la Mustafâ arasında geçen şu konuşma okuyucuya bir fikir verir niteliktedir:

"Ömer'i bırak, o çok ağır bir buhran geçiriyor... İşinden, başarısından ve ailesinden nefret ediyor.
Osman, Ömer'e dikkatle baktı; ama onun yüzü hâlâ Nil'e dönüktü.
Mustafâ:
-Sanki ruhunu arıyor, dedi.
Osman rahatsız olmuş gibi kaşlarını çattı ve:
-Yitirdiği de o değil mi? deyip kendi kendine iç geçirerek:
-Böylece her şey felsefi düşünce içinde yok oldu, dedi.
Devamlı şen şakrak olan Mustafâ:
-Zaman zaman Ömer'in bastırılmış yazma yönünü canlandırmak istediğini düşünmüşümdür. Hâlâ bu çabasını sürdürüyor; ama kimi zaman garip bir hazzın düşünüyü kuruyor...
-Daha açık söyleyebilir misin?
Ömer her ikisine de dönerek:
-Rahat olun, benimkini bir hastalık sayın...
Osmanona sert sert baktı ve:
-Belki de gerçekten bir hastalık seninki; çünkü eski dinliğini yitirmişsin, dedi mırıldanarak.
Mustafâ:
-Ya da varlığının anlamını araştırıyor, diye söze karıştı.
-Milyonlarca insana karşı sorumluluğumuzun farkına vardığımızda, kişinin anlamını araştırmamız tümüyle anlamsızlaşır." (s.180-181)

Ömer, öteden beri sırrına eremediği, sürekli zihnini kurcalayan; ama bir türlü sırrına eremediği arayışına taş devrinden günümüze kadar insanları hayalinde canlandırarak şu şekilde devam eder:

"Birden karanlıkta vahşî görünüşlü, omuzlarına kadar saçları uzanan, çıplak bir adam belirdi. Sağ elinde taştan bir değnek tutuyor, savaşmaya hazırlanıyordu. Daha önce gözümün hiç görmediği, dört ayak üstünde yürüyen, boğa yüzlü, timsahı andıran bir yaratık birdenbire üstüne atladı. Aralarında kanlı bir dövüş başladı. Sonunda yaratık öldü. Adam sendeleyerek geri geri gitti. Yüzü, göğsü, kolları kanlar içindeydi; ama o acılarına rağmen gülümsüyordu.

Fakat yüzünde görmek istediğim bu değildi. O da bunu anladı:

-Bak, diye fısıldadı.

Karanlık kaybolurken dağın yamacındaki ormanda bir boşluk belirdi. Taştan silahlarla donanmış, çıplak adamlar dağdan aşağıya doğru indiler. Ormandan bir başka grup onların karşısına çıktı. İki taraf da vahşice, birbirleriyle dövüşmeye istekliydi. Aralarında şiddetli bir çatışma çıktı, haykırışlar yükseldi, kan gövdeyi götürdü. Yabanî hayvanlar korkularından ağaçların tepesine, kanallara ve dağın başına kaçıp sığındılar. Sonunda orman adamları yenildi ve bir kısmı öldürüldü, geri kalanlar tutsak edildi. Dağlılar ise sevinç içindeydi.

Ama bildiğin gibi benim görmek istediğim bu da değil.

-Bak, diye fısıldadı.

Toprağı süren ve eken bir kalabalık, mallarını taşıyan kabileler ve savaşa hazırlanan silahlarla donanmış atlı bir grup gördüm.

Ama bildiğin gibi benim görmek istediğim bu da değil.

-Bak, diye fısıldadı.

Sahibi, her sayfasında sonsuz rakamlar yazılı kağıtlar üzerine gömülmüş, kırışıklıklarında düşüncelerin çizgileri oluşan geniş bir alın gördüm.

Ama bildiğin gibi benim görmek istediğim bu da değil.

-Bak, diye fısıldadı.

Önce bir şey göremedim; ama birdenbire bir zafer duygusu ve bir mutluluk doldurdu içimi... " (s.203-204)

Ömer bütün bu arayışlarının ve zihni sorgulamalarının sonunda tasavvufa yönelip bir nevi zühdi hayatı yaşamaya başladığında bir oğlu dünyaya gelir. Bu çocuğun dünyaya gelişi, hayal dünyasında dolaşan ve gerçeklerden kaçan Ömer'e âdeta gerçeklerin önemini ve kaçınılmaz olduğunu vurgular gibidir. Belki de bu doğumun böyle bir zamana denk gelmesiyle yazar, hayatın devam ettiğini, ondan kaçmanın bir anlam ifade etmediğini ve kaçmanın da bir çıkmaz sokakta yürümek anlamına geleceğine işaret etmektedir. Ömer'in, bürosunda derin düşüncelere daldığı bir anda cezasının dörtte üçünü çektikten sonra serbest bırakılan arkadaşı Osman Halil'in ansızın içeriye giriş sahnesi okuyucunun "şimdi ne olacak? diye düşünmeye başladığı romanın dönüm noktasını oluşturur. Yazar bu ânı çok iyi tasvir eder:

"...Bir tepki olarak kısa bir suskunluk oldu. Bu arada göz göze geldiler. Anılar hayallerle karıştı; ama varlığın derinliklerinde belirli bir kuşku ve korku duyuyordu. Bu karşılaşmayı kafasında o kadar kurmasına karşın, yine de tahmin edilmesi mümkün olmayan bir sürpriz olmuştu... İşte şimdi onu, psikolojik olarak hazırlık yaptığından çok farklı bir şekilde karşılıyordu. Bir adam hapishaneden dünyaya giriyor, öbürü bilinmeyen bir evrene doğru dünyadan ayrılmaya çekiniyor." (s.161)

Daha sonra Osman, Ömer'in kitaplığında sosyalizmle ilgili kitapların yerini, bilinmeyen alemle ilgili kitapların aldığını fark eder. Bunun üzerine Mustafâ bu durumu açıklama ihtiyacı hissederek Ömer'in "varoluşun anlamını araştırdığını" söyler. O da "milyonlara karşı sorumluluğumuzun farkına varırsak, o zaman kişinin anlamını araştırmamız tümüyle anlamsızlaşır." diye cevap verir (s.181). Bu cevap Ömer'in hastalığının tespiti ve tedavisinin ortaya konulması demektir.

Takiyettin Mengüşoğlu'na göre (Mengüşoğlu 1980: 149-150):

"İnsanın değer dünyası sarsıldığı zaman, o kendisini böyle bir durumda içinde bulur; yani insan bir varoluş sarsıntısı geçirdiği zaman, kendisini hiçliğin ta ortasında bulur. İnsanın çevresindeki her şey silinip gider. Bu sarsıntı, güçlü olduğu zaman, insanın dayandığı şeylerden hiçbirisi kalmaz; fakat bu insanca bir durumdur. Bu durumun varlık dünyasıyla hiç ilgisi yoktur; çünkü insanın böyle bir duruma girmesiyle gerçek dünyada hiçbir değişiklik olmuyor.

Gerçek dünyada her şey eskisi gibi kalıyor, eski yoluna gitmekte devam ediyor. Çevremizde sevinen, üzülen insanlar, doğan, hasta olan, ölen insanlar yine aynı şekilde vardılar; fakat biz çevremizle olan ilişkimizi kaybetmiş olduğumuz için, bunların hiçbirisini görmüyoruz; çünkü biz derin bir sarsıntı içindeyiz. Şimdi insanın değer dünyasında bir gedik açılmıştır. Bu gedik kapanıncaya dek bu sarsıntı sürer; fakat eğer insan yaşayacaksa, bu sarsılan değer dünyasının yerine bir yenisinin geçmesi gerekir; yoksa yaşamak olanağı ortadan kalkar.”

Ömer el-Hamzâvî gibi insanların kafasını kurcalayan ve cevabını aradığı sorular konusunda da Mengüşoğlu şunları söyler (Mengüşoğlu 1980: 296):

"Felsefenin ele aldığı metafizik problemler diye adlandırılan problemler insan bilgisinin ölümsüz problemleridir. Hatta yüzyıllar boyunca insan bilgisi yalnız bunlarla uğraşmıştır; fakat aynı zamanda onları bir bilmece gibi de çözdüğünü sanmıştır. Bu, salt bir sanmadan başka bir şey değildir. Çünkü insan bilgisi ilerledikçe, bu problemlerin çözülemezliği daha açık bir şekilde ortaya çıktı. İnsanın başlangıçtan beri sorduğu sorulardan, bu ölümsüz problemlerden bazılarını sıralayalım: Ölüm nedir? İnsan hayatının bir anlamı var mıdır, yok mudur? İnsan ot gibi biter, ot gibi yiter mi, yoksa onun sürüp giden, ölümden sonra da devam eden bir varlığı var mı? İnsan ve öteki canlılar nasıl ve ne zaman yeryüzünde meydana çıkmışlardır? Onlar doğa ve insanüstü bir varlık tarafından mı yaratılmıştır, yoksa bütün canlı varlıklar doğal bir evrimin sonucu mudurlar? Eğer insan da, organik varlığın gelişmesinin zorunlu ve doğal bir sonucu ise, onun bir ilk formu var mıdır? Eğer varsa, bu ilk insan-formu ile hayvanlar ve hiç değilse antropoid adını alan maymunlar arasında bir yakınlık var mıdır, yok mudur? İnsan özgür müdür, yoksa özgürlük onun için bir kuruntu mudur?...vb. gibi sorular."

Mahfûz, tek kahramanlı romanlarında ümidini kaybetmez ve romanın akışı içerisinde kara bulutların ardından bir kahraman ortaya çıkarır? Bu romanda da Osman Halil bu türden bir kahramandır. Daha hapisteyken içinden geçirdiği şu düşüncelerini hapisten çıktıktan sonra hatırlar:

"Çok sık sordum kendime, niye? Hayat bana sürüp giden bir kandırmaca gibi geldi. Kafama tekme vuranlar, uğurlarına düştüğüm halkın içinden çıkan budala insanların ayakları olduğuna şaşırıdım ve kendi kendime 'niye?' diye sordum. Hayatın anlamı korkaklığa ve körlüğü önem vermek midir? Ama karıncalar ve öbür böcekler için böyle değildi durum. Sonunda inancımı tazeledim...

Ne talihsizlik!

İnancımı kayaların üstünde ve güneş ışınlarının altında tazeledim. Ömrün tükenmediğine inandırdım kendimi. Maymunlar devrinden bu yana milyonlarca meçhul kurbanın insanı yükseğe doğru kaldırdığını gördüm!" (s.168-168).

Devrim öncesinde bir şair olan ve devrimle birlikte şiir yazmayı terk eden Ömer bir nevi devrim sonrası yazmayı bırakan, bir süre edebiyattan uzak kalan yazarı anımsatır. Fakat yazar 1959 yılında *Evlâdu Hâratinâ* romanıyla içinde bulunduğu durumdan kurtulmuştur. Ancak kahramanı çeşitli yollara başvursa da bir türlü sıkıntısına çözüm bulamamıştır. Mahfûz bu romanıyla okuyucuya bir çok şey söylemektedir. Belki de o, XX. yüzyılda sanatın içine düştüğü krizi tartışmaktadır ya da sosyal gelişmeler sürecinde kültürlü insanın sıkıntısını ele almaktadır. Belki de en modern doktrinleri ve sistemleri uygulamaya koyan batı medeniyetinin ruhun olabildiğince yakalama isteği Ömer gibi insanları ortaya çıkarmıştır. Onlar da içine düştükleri boşlukta hayatlarının anlamını sorgulamaktadır (eş-Şârûnî, 1980: 74-75).

1917 yılında Rusya'da meydana gelen devrimden sonra sanatın sesi kısılmaya, bilimin sesi yükselmeye başlamıştır. Böylece dünyanın her tarafında bilimle sanat arasında bir çekişme meydana gelmiştir. Bu sebeple günümüzde sanatçılar dünyanın her yanında bu sıkıntıyı yaşamaktadırlar. Bu romanın kahramanı da bu sıkıntıyı gerçek boyutuyla çekmektedir. Eleştirmenlerden Recâ' en-Nakkâş'a göre (en-Nakkâş, 1995: 130-131) romanın bu yönü bizzat Necib Mahfûz'un özel yönünün bir görüntüsüdür. Şüphesiz Mahfûz, bu sıkıntıyı ruhunun derinliklerinde hissetmiş ve bu durum romana da yansımıştır. Bunun anlamı, romanın kahramanı Mahfûz'dur, demek değildir. Fakat roman kahramanının bu yönü, şüphesiz Mahfûz'un çektiği felsefi bir sıkıntının tezahürüdür. Rahmi Er'in de

dediği gibi (Er, 1997: 208) roman dünyası kurmaca bir dünyadır ve bu dünyanın gerçekliği roman yazarının onu okuyucuya hissettirebildiği kadardır. Kimi roman yazarları, romanlardaki dünyaları gerçeklik rengine boyayabilmek için kendi deneyimlerinden yararlanırlar ve gördüklerinden, yaşadıklarından hareketle yola çıkarlar. Yoksul bir yaşam sürmüş olan bir romancının yoksul insanların yaşamlarını vermede, bu yüzden, daha başarılı, daha inandırıcı olacağı düşünülür. Çünkü o hayatı bizzat yaşamıştır. Kimi romancılar da vardır ki gerçek yaşamda bulamadıkları, tesis edemedikleri bir dünyayı, ideallerindeki dünyayı romanlarına taşırlar; gerçek hayatta tadamadıkları zevkleri roman dünyalarında tatma, gerçek hayatta bastırdıkları duygularını roman dünyalarında öne çıkartma yoluna giderler. Bu birbirinden farklı ve birbirinden taban tabana zıt iki yönelim yüzünden edebî eleştiri de metinden hareketle, yazarın durumunu bir denklem doğruluğunda ortaya koymak âdetâ imkânsızlaşmaktadır. Romanda sanatın yerini bilimin alması konusu bir kaç yerde tekrarlanmıştır. Bunlar:

"Bilim onu ortadan kaldırmaya ve anlamını yok edinceye kadar sanatın eskiden bir anlamı vardı" (s.25),

"Bilim, sanatı her şeyden yoksun bıraktı. Bilimde şiirin lezzetini, dinin hazzını ve felsefenin isteklerini bulabilirsin. Bu durumda sanat, insanı eğlendirmekten öteye geçemez. Bir gün gelecek sanat kadınların balayında taktıkları süs hâlini alacak." (s.26),

"Bilim, felsefe ve sanatı yok etti." (s.50),

"Bana öyle geliyor ki sen bastırılmış sanatın derin buhranını yaşıyorsun." (s.108).

Eleştirmenlerden Muhammed Hasen 'Abdullâh'a göre de ('Abdullâh, 1978: 260) romanda anlatılmak istenen özet olarak "1952 Devriminden sonra Mısır'da aydınların yeni yönetimle ilişkilerinde yaşanan sıkıntı" dır. Bu sıkıntıyı yaşayan kahraman kendisi gibi bir şair olan kızı Buseyne'yle konuşurken, kızı ona:

"-Şiir, hayatımdaki en güzel şey olmaya devam edecektir, demiştir.

O da cevaben:

-Olsun, bu konuda seninle tartışmayacağım. Bir şair aynı anda bir mühendis de olabilirsin!

-Görülüyor ki sen geleceğimle ilgileniyorsun.

-Kuşkusuz! Çevrende herkes bilim çağında yaşıyorken bir sabah kalktığında kendini taş devrinde bulmanı istemem.

-Ama şiir.

-Seninle tartışmayacağım, canım. arkadaşım Mustafâ dini, şiiri ve felsefeyi bilimde buluyor. Ama bunu tartışacak değilim. Memnun oldum ve seninle gurur duyuyorum." (s.52)

Bu konuşmadan anlaşıldığı üzere kahraman, yeni nesilde ilimle sanatın bir arada olmasını hayal etmekte ve kendisinin yaşadığı problemi çözmek istemektedir.

Romanın sonunda, polislerin bir kovalamaca sırasında Osman'a açtıkları yaylım ateşi sonucu Ömer'in köprücük kemiğine bir mermi isabet eder. Ömer, hastaneye götürülürken duyduğu acıyla ambulansa kendine gelir. Romanın son cümleleri onun bu hâlini şu şekilde ifade eder:

"Kalbinin düşte değil, gerçeklik içinde çarptığını, dünyaya geri döndüğünü hissetti.

Bir dize şiiri hatırlamaya çalışıyordu. Ne zaman okumuştunu?.. Hangi şairindi?..

Dize tuhaf bir netlikte yansıdı zihninde 'Beni gerçekten istediysen neden terk ettin!?' " (s.217)

Böylece Ömer, merminin kendisine verdiği acıyla sonunda kurtuluşa erer ve kendine gelir. Belki de Ömer'in acı duyması trajedide katharsis (Aristo, 1992: 22) adı verilen arınmayı meydana getirmiştir. Böylece bu acı Ömer'in ruhî dengesini kurmasına, kötülüklerden ve pisliklerden arınmasına sebep olmuştur ('Abbâs, 1984: 92).

Mahfûz, bu romanda birçok romancının yaptığı gibi Ömer el-Hamzâvî'nin sorununa başarılı ve mutluluk verici bir çözüm bulabilir, onu evine iyileşmiş olarak döndürebilir ve yeni toplumda kendisine yakışır bir mevkiye getirebilirdi. Fakat bu sanattan uzak bir çözüm olurdu. Çünkü, Avukat Ömer el-Hamzâvî'nin buhranı çok derindir. O hem iç ve hem de dış dünyasında yıkılmış, vicdanı altında ezilmiş, kişisel hayal kırıklığına uğramış bir insanın buhranıdır. Büyük edebiyatçı Mahfûz, Ömer'in kaderiyle olayların genel akışı arasında yapay bir bağ kurmamıştır. Özel olayla, genel olayı birleştirmemiş, zavallı kahramanını toplumun ve kainatın içine sokmuştur. Bu mutsuz kişiyi bütün varlıkların eksenini yapmıştır. Onun mutsuzluğunu her insanın çözümünü aradığı bir sorun yapmıştır (en-Necmî, 1990: 27). Bazı eleştirmenler de Mahfûz'un kahramanlarına acı çektirmesini şöyle değerlendirmektedirler: Muhammed Zaglûl Selâm'a göre ('Abdu'l-Bâkî, 1989: 103-104) "Mahfûz kahramanlarına işkence etmeyi ve onların hayatlarının feci şekilde sona ermesini çok sever. Belki de bu, onun bütün romanlarında hâkim olan genel trajik yapıdan kaynaklanmaktadır." Muhammed Necmu'd-Dîn ise "Mahfûz, kahramanlarına kötü davranır, onları haksız davranışlarla yorar, kamçısıyla devamlı olarak onların sırtına vurur. Bütün bunları, onlara kötü davranan toplumun etkisini ve toplumsal sınıfların birbirlerine düşmanlığını göstermek için yapar." düşüncesindedir. Yûsuf eş-Şârûnî de "Mahfûz'un romanlarının okunmasından sonra okuyucu üzerinde bıraktığı etki, kahramanlarının yenilgisi ve karakterlerinin zayıflığı sebebiyle karamsarlıktır." demektedir.

Sonuç olarak yazar bu romanla: "İnsan hayatın gayesini çalışma ve inanca dayalı bir bilgiyle gerçekleştirebilir. Kişinin bunlardan birini kaybettiği takdirde hayatını yoluna koyması mümkün değildir" fikrini vermek ister. Devrimin sembolü olan Osman Halil'in romanın sonlarındaki Ömer el-Hamzâvî'ye yönelerek söylediği "Adına yakışan gerçeğe ulaşabilmen yalnızca akıl, ilim ve amel sayesinde olur" (s.182) ifadesi bu fikrî teyit eder mahiyettedir. Ayrıca roman Reşîd el-'Anânî'ye göre (el-'Anânî, 1995: 54) mecâzî olarak: "Mutlağı araştırmak amacıyla bir tür sofî hayatı gibi uzlete çekilerek gerçek hayattan uzaklaşmak, varlıkla ilgili problemlerin çözümünde bir anlam ifade etmemekle birlikte insana sıkıntı ve bunalım verir. Eğer hayatın bir anlamı varsa, o da bu hayatın dışında değil, bizzat içindedir." demektedir

Ana kahraman Ömer el-Hamzâvî, maddî zenginliğinin yanında, fikrî boşluğu olan, sözleriyle fiilleri arasında farklılık yaşayan insanı (Sa'îd, 1981: 206) sembolize etmektedir. Başlangıçta *el-Medinetu'l-Fâdile*¹⁰ ("Erdemli Şehir")'yı kurmak isteyen üç kafadarken Osman Halil fikirlerinden vazgeçmemiş ve hapse düşmüş, sanatkar Mustafâ el-Minyâvî televizyon kurumunda insanları eğlendirmeye çalışan eften püften konuları işleyen bir kişiye dönüşmüş, Ömer el-Hamzâvî ise bütün işi apartman dikmek, davalar almak ve yağlı yiyecekler yemek olan bir insan olmuştur. Bu itibarla Mustafâ ve Osman, burjuva kesiminin sembolü olan Ömer el-Hamzâvî'nin iki hâlini oluşturmaktadırlar. Osman; onun eski dava adamı hâlini ve aklını, Mustafâ ise; fırsatçı hâlini ve duygularını temsil etmektedir. Ayrıca kızı Buseyne de Ömer'in terk ettiği şair geçmişinin bir sembolüdür. Ömer de, *el-Liss ve'l-Kilâb*'daki Ra'ûf 'Ulvân gibi kaliteli arabalara binmiş, lüks villada yaşamaya başlamış ve bankadaki paralarına güvenmiştir. Fakat bütün bunlar onun bunalıma girmesini engellememiştir. Romandaki şu benzetme onun ruhi durumunu çok güzel şekilde ifade etmektedir. "Ruhu kürtajlâ alınan bir cenin gibi pis bir kavanoz içine hapsedilmiş, kalbi duygusuzluktan ve yağlı artıklardan soluyamıyor hâle gelmiş." (s.111). Bunun yanında Ömer el-Hamzâvî ve Mustafâ el-Minyâvî, *el-Liss ve'l-Kilâb*'daki Ra'ûf 'Ulvân gibi fırsatçı aydınları temsil etmektedir. Orada Sa'îd, Ra'ûf'u uyardığı gibi burada da Osman Halil "Başarısızlığın tahrifatı ne büyük!.. Çöküşün sizi ne hâle getirdiğine inanmıyorum..."(s.180) diyerek her ikisine de uyarıda bulunmuştur. Osman Halil ile Sa'îd Mehrân'ın dava adamlığı her iki roman boyunca devam etmiştir. Hapisten çıktıktan sonra fikirlerini savunmaya devam eden Osman tekrar hapse girmiş, Sa'îd ise polis tarafından öldürülmüştür (Tarâbîşî, 1988: 62). Ömer el-Hamzâvî'nin durumu *es-Summân ve'l-Harîf*'deki devrimden önce önemli görevlerde bulunan ve devrim sonrası yönetimden düşen partisiyle birlikte hayatı altüst olan 'İsâ'nın durumuna benzemektedir. O da olmuştur. Bunun yanında *el-Liss ve'l-Kilâb*'da ana kahraman Sa'îd, mezarlar arasında polislerin kurşunlarıyla ölmüş, *et-Tarîk*'de Sâbir işlediği cinayetler sebebiyle idam cezasının infazına çarptırılmıştır. Ömer el-Hamzâvî ise diğer iki roman kahramanına göre daha şanslıdır. O sadece yaralanmıştır. Böylece üç romanda da hayatta başarısızlığa uğramış, mücadelede yenik düşmüş insanın yani tek bir kahramanın farklı rollerle ortaya çıkması söz konusu olmuştur.

Mahfûz, *el-Liss ve'l-Kilâb*'da Sa'îd Mehrân'ın evine sığındığı ve desteğini gördüğü hayat kadını Nûr'u ve *es-Summân ve'l-Harîf*'te Rîrî'yi iyi olarak okuyucuya tanıttığı gibi burada da bir gece kulübünde şarkıcılık ve dansözlük yapan, bazen de önemli müşterilerle birlikte çıkan Verde'yi aynı

¹⁰ Bu kitap Ahmet Arslan tarafından 1990 yılında *el-Medinetu'l-Fâdila* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

şekilde tasvir eder. Âdeta okuyucu Verde'yle birlikte mükemmel ve kusursuz bir insan örneğiyle karşı karşıyadır. Verde birlikte çıktığı Ömer'i çok sever, kendisinin ilk aşkı olduğunu ona açıklar, ona bağlılığı yüzünden patronuyla arası açılır, başkalarıyla çıkmayı da reddeder. Hatta onun için işini bile bırakır. Kültürlü ve temiz bir aile kızıdır. Verde, evini terk eden Ömer'in tahsis ettiği daireye taşınınca Ömer'e "Sen şerefini bir hayat kadınıyla lekeliyorsun." (s.116) demesiyle ellerine düşen zenginleri yontan hayat kadınlarından farklı bir tavır sergiler. Ömer'in tahsis ettiği yeni dairesinde yazarın Verde'yi tasviri bu görüşü destekler mahiyettedir. "Aşk sanatında Verde'nin üstüne yoktu. Erkeğine deli oluyor ve âdeta aşığına tapıyordu. Kendini tümüyle aşkına ve onun gerektirdiği görevlerine veriyordu." (s.126) Gül anlamına gelen ismi ise çabuk solmanın sembolüdür. Çünkü Ömer onu normal hayattan kaçışın bir aracı olarak kullanmış ve kısa bir süre sonra terketmiştir. Hanımı Zeyneb de klasizmin ve monotonluğun sembolüdür. Çüntü Ömer onunla evlendikten sonra mücadeleliliği bırakmış, klâsik bir hayat sürmeye başlamıştır (Sa'îd, 1981: 204).

Romanda sık sık kullanılan **es-serv** ("selvi ağacı") sembolü (Bkz. s.74, 87, 143, 199, 200, 203, 216), diğer ağaçlara göre devamlı canlı kalması sebebiyle ana kahramanın hayatında canlılığı arzularının bir sembolü olarak kullanılmaktadır.

Romanda geçen zamanı tesbit etmeye çalışırsak OsmanHalil'in hapse girdiği tarih olarak 1935 yılının verildiğini görürüz. (s.44). Yirmi yıl hapis yattıktan sonra 1955 yılında hapisten çıkmıştır; fakat romandaki olaylar OsmanHalil'in hapisten çıkmasından bir kaç ay önce başlamıştır. Acaba bu bir kaç ay tam olarak ne kadardır? Ömer'in hastalığı başladığında hanımı Zeynep hamile olduğunu söylemiştir ve doğumu OsmanHalil'in hapisten çıktığı tarihe denk gelmiştir. Romanda da aylardan Ağustos olduğu; "Gitgide durulaşan Ağustos bulutlarından gök gürültüsü geliyordu."(s.28) cümlesinden anlaşılmaktadır. Buradan hareketle olayların başladığı tarih Ağustos 1954'tür denilebilir. Osman Halil'in hapisten çıktığı tarih de Nisan 1955'tir. Bu tarihten sonra tekrar yakalanıncaya kadar geçen zaman da bir buçuk yıllık bir süredir. Böylece roman iki yıllık bir zaman dilimi içerisinde cereyan eden olayları içermektedir. Daha önce yayımlanan romanlarda olduğu gibi gündüz başlayan olaylar geceleyin sona ermektedir. Olayların çoğunluğunun geçtiği ana mekân ise başkent Kahire'dir; fakat romanın üç, dört ve beşinci bölümlerindeki olaylar ana kahramanın hanımı ve çocuklarıyla birlikte doktorun tavsiyesi üzerine dinlenmek üzere gittiği İskenderiye şehrinde geçmektedir.

Yazar, bu romanda iç monolog tekniğini şu örnekte görüldüğü üzere başarılı bir şekilde kullanır:

"Allah'ım Zeynep ve çalışma aynı şey. Beni çalışmadan uzaklaştıran hastalıkla Zeynep'ten uzaklaştıran hastalık aynı. Çünkü Zeynep, çalışmaya sevkeden potansiyel güç ve o çalışmanın sembolü. O; mal, başarı, zenginlik ve sonunda hastalık demek. Bunun için ben bunların hepsinden nefret ediyorum ve bu sebeple kendimden de nefret ediyorum. Ya da ben kendimden nefret ediyorum, bu sebeple bunların hepsinden nefret ediyorum; ama Zeynep'in benden başka kimi var?" (s.62)

Geriye dönüş (flashback) tekniği de ustaca kullanılarak Ömer'in Zeyneb'le evlenmeden önceki âna giderek aralarında geçen şu konuşmayı verir:

"-Aşk korku bilmez...
-Ama ailem.
-Senin ailen benim. Her şeyinim. Kıyamet kopana dek seni sevmekten vazgeçmeyeceğim." (s.82-83)

Romanda ki kişi tasvirleri çok canlıdır. Örneğin Ömer'in gittiği doktorun tasviri "Karşısında cılız orta boyu, esmer yüzü, parlak gözleri ve kıvrıkcık kısa saçıyla duruyordu. Okul avlusunda geçen o günlerden bu yana çok az değişmişti. Ağzının kıvrımında aynen kalan alaycı ifade, eski neşeli hâlini ve keskin zekasını hatırlatıyordu." (s.6) şeklindedir. Mustafâ el-Minyâvî'nin hanımı Aliyyât'ın tasviri de romanda yapılan güzel tasvirlerden birisidir. "Kırk yaşında, ağır başlı, güçlü bir kişiliğe sahip, tombulca, kısa boylu ve toparlak yüzlü bir kadındı." (s.151) Bazen de tabiatta cereyan eden bazı durumların tasviri kahramanın psikolojik durumunu yansıtmaya aracı olarak verilir. Örneğin: "Yaprak kimildanıyordu, lambalar tozdan bir örtüyle kaplanmıştı. Ağaçların arasındaki boşluktan sakın, solgun, neşeden ve anlamdan yoksun Nil nehri görünüyordu." (s.23) Bu manzara Ömer'in hayattaki durgunluğunu ima eder tarzdadır.

Rüya yoluyla anlatım tekniği de kahramanın bilinç altında kalan bazı düşüncelerini bilinç düzeyine çıkarmak amacıyla kullanılır. Örneğin:

"Dün Mecnun'dan şiirler okuyarak bahçenin çevresinde yürüdüm, birden kanalı aktığı yönde, duvarın arkasından gelen boğuk bir ses duydum.

-Behey adam! Buranın kapısı nerede?

Duvarın üstünden bakınca motosikletin üstünde oturan Osman'ı gördüm. Bayramlarda köylülerin yaptığı gibi küçük bayraklarla motosikletin direksiyonunu ve tekerleklerini süslemişti.

Kararlı bir sesle ona:

-Girme içeri, dedim.

-Mucizeyi fark etmedin mi? diye seslendi.

-Ben mucizelere inanmam.

Kahkahayla güldü ve:

-Biz mucizeler çağında yaşıyoruz, dedi.

Geri adım atarak:

-Ne istiyorsun? dedim.

Ciddiyetle ve saygıyla:

-Buraya ailenin bir temsilcisi olarak geldim, dedi.

-Benim ailem falan yok.

-Mucizeden haberin yok mu? ailenin kolları beş kıtayı sarmış durumda.

Bu olağanüstü platin ve kömür karışımına yeniden dönmek istemez misin?

Ona karşı çıkararak:

-Hâlâ farkında değil misin bizim gerçek ailemizin hiçbir şey olduğunun? dedim.

Tehdit ederek:

-Seni eğitilmiş bir grup köpekle takip edeceğim, diye cevap verdi.

Motosiklet gürtlüyle çalıştı. köpeklerin havlama sesleri yükseldi.

Yorgunluk içinde iç çektim ve karanlıkta gözlerimi açtım. Bu rüya ne anlama geliyor? Yoksa ben henüz iyileşemedim mi? " (s.201-202)

Anlatıcı-yazar zaman zaman araya girerek "o'lu anlatım"la açıklamalar yapar. Örneğin: "Mustafâ, Zeynep'in yalnız bırakılmışlık ve hamilelikten ötürü çok acı çektiğini söyledi. Şu sırada çok kötü durumda olmalı. Ama Ömer katı yüreklinin biri olup çıktı. o ne pahasına olursa olsun bu ölü aşkın sömürsünden kurtulması şartıyla hanımına her şeyi verebilirdi." (s.110) Bazen de "sen'li anlatım"ı kullanır. Örneğin : "Kendini oturma odasında bir sandalyeye attın, acıyla kapandı gözlerin. Bir şey işitip, başını kaldırınca Buseyne'yi önünde gördün, gözleri uykulu ve yüzü de solgundu. Sitem ve suçluluk hissiyle dolu bir atmosferde birbirleriyle baktılar. O sırada sen, utanç verici yalanı hatırladın. Daha önce hayatında hiç bu kadar utanmamıştın. " (s.118) Bazı yerlerde de "ben'li anlatım" a yer verir. Örneğin: "Dünyanın altını üstüne getirmek hapiste son buldu. ama bir gün çıkacak, bir iki yıl içinde ve rahatsız edici şaşkınlıkla göz göze gelecekler. Benden başkası düşünsün bunu." (s.124)

Dil olarak romanda diyaloglar da dahil olmak üzere tamamen edebî Arapça ("el-Luğatu'l-Fushâ") kullanılmıştır. Romanda edebî dilde karşılığı bulunmasına rağmen günlük dildeki ("el-Luğatu'l-Âmmiyye") kullanımı verilen kelimeler **bâbâ** (22), **sufracı** ("hizmetçi", 22), **vîskî** (23), **bîra** (23), **recîm** ("rejim yapma", 24), **billûze** ("bluz", 41), **brâfû** ("bravo", 64), **şâmbânyâ** (74), **bansiyûn** ("pansiyon", 79), **bîcâma** ("pijama", 93), **bâr** (97), **duş** (99), **beşkîr** ("havlu", 99), **rûb** ("rob", 115), **mâmâ** ("anne", 152), **enflûvânzâ** ("grip", 164) ve **blâtîn** (202)'den ibarettir. "Niçin sürekli olarak fushâ yazdınız?" sorusuna Mahfûz'un verdiği cevap şöyledir (Bardakçı, 1988: 6):

"Yazı dili bence fushâdır ve ben böyle yetiştim. Çocukluğumdan beri bu dili kullanırım. Bu konuda hiçbir taviz vermem. Düşüncelerim avamcadır; ama yazıya dökülürken, fushâ'ya döner. Bence işin doğrusu da bu, zîrâ insanlık ve kültür için tek bir dilin gerekliliğine inanırım. Bugün Avrupa Lâtince yazmayı sürdürebilseydi, kültür açısından kuşkusuz çok büyük yararı olurdu. Meselâ İngiltere'de çıkan bir kitabı herkes okuyabilirdi, ama olmadı ve şimdi çeviriye ihtiyaçları var.

Araplar, okyanustan körfeze kadar uzanan bir bölgede yaşıyor ve değişik lehçeler kullanıyor. Her biri mahallî bir dil... Eğer bu dillerden biriyle yazacak olsak birliğimizi kaybederdik. Hatta aynı ülkede bile birlik olmazdı. Araplar birbirlerini anlayabilmek için tercüman kullanmak zorunda kalırlardı; ama ortak bir dilimiz var. O da fushâ... Ben, bu dille yazıyorum."

Sonuç olarak; hayatını yazmaya adanmış Necib Mahfûz şu ana kadar otuz dört roman, on dört kısa öykü koleksiyonu, bir diyalog türü kitap, bir çeviri kitap olmak üzere toplam elli adet eser ve yüzlerce makale kaleme almıştır. Bu eserlerinin çoğunda işlediği evrensel konular onun Nobel Edebiyat Ödülünü almasına sebep olmuş ve dünya çapında üne sahip olmuştur. eş-Şehhâz romanı da Mahfûz'un 1952 Mısır devrimi sonrası yazdığı yedi sembolik romanından birisidir. Bu romanda da insanın iç dünyasında zaman zaman yaşadığı bunalımı bir avukatın şahsında herkesin zevkle okuyacağı bir üslupla işlemiştir.

KAYNAKÇA

- 'Abbâs, Nâsır Muhammed İbrâhîm, *eş-Şahsiyyetu ve Eseruhâ fî'l-Binâ'î'l-Fennî li Rivâyât Necib Mahfûz*, Cidde 1984.
- 'Abdullâh, Muhammed Hasen, *el-İslâmiyye ve'r-Rûhiyye fî Edeb Necib Mahfûz*, Kahire 1978.
- 'Abdu'l-Bâkî, Muhammed 'Abdu'l-Hakem, *el-Fennu'r-Rivâ'î 'Inde Necib Mahfûz min Mirâmâr İle'l-Harfîş*, Kahire 1989.
- el-'Anânî, Reşîd, *Necib Mahfûz Kirâ'e mâ beyne's-Sutûr*, Beyrut 1995.
- Aristo, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul 1992.
- Bardakçı, Murat, "Necib Mahfuz'la Edebiyat Söyleşisi", *Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi*, Aralık 1988, s.4-7.
- Bilgin, Vejdi, *Sosyal Çözüm ve Din*, Samsun 1997
- Er, Rahmi, "Necib Mahfûz'un el-Liss ve'l-Kilâb Adlı Romanı Üzerine", *TÖMER Dil*, S. 46, Ağustos 1996, s.5-19.
- _____, _____, *Modern Mısır Romanı*, Ankara 1997.
- Fârâbî, *el-Medînetu'l-Fâdıla*, (Çev. Ahmet Arslan), Ankara 1990.
- Guneym, Menâl İbrâhîm Ahmed, *er-Rivâyetu's-Siyâsiyye fî Misr* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmî'atu 'Aynî's-Şems, Kuliyetu'l-Elsun, Kismu'l-Lugati'l-'Arabîyye, Kahire 1993.
- 'Îd, Recâ', *Dirâse fî Edeb Necib Mahfûz*, İskenderiye 1989.
- Mahfûz, Necib, *eş-Şehhâz*, Dâru Misr li't-Tibâ'a, Kahire ts.
- _____, _____, *Ara Sokak* (Çev. Güler Dikmen), İstanbul 1977.
- _____, _____, *Sokaktakiler* (Çev. Hasan Akay), İstanbul 1989.
- _____, _____, *Miramar* (Çev. Yüksel Peker), İstanbul 1989.
- _____, _____, *Dilenci* (Çev. Erdal Alova), İstanbul 1995.
- _____, _____, *Hırsız ve Köpekler* (Çev. Rahmi Er), Ankara 1996.
- _____, _____, *Kırlangıçlar ve Sonbahar*, İstanbul 2000.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1980.
- en-Nakkâş, Recâ, *Fî Hubbi Necib Mahfûz*, Kahire 1995.
- en-Necmî, Kemâl, *Necib Mahfûz ve Asdâu Mu 'âsirîhi*, Kahire 1990.
- Râgîb, Nebîl, *Kadiyyetu's-Şekli'l-Fennî 'inde Necib Mahfûz*, Kahire 1988.
- Sa'îd, Fâtîmetu'z-Zehrâ' Muhammed, *er-Remziyye fî Edeb Necib Mahfûz*, Beyrût 1981.
- eş-Şârûnî, Yûsuf, *er-Rivâ'îyyüne's-Selâse*, Kahire 1980.
- eş-Şattî, Suleymân, *er-Remz ve'r-Remziyye fî Edeb Necib Mahfûz*, 1976.
- Şimşek, Cüneyt Mehmet, *Necib Mahfûz ve Üç Romanının Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Ü., Sos. Bil. Enst., Bursa 1999.
- Tarâbîşî, Corc, *Allah fî Rihle Necib Mahfûz er-Remziyye*, Beyrut 1988.
- Ürün, Kazım, *Çağdaş Mısır Romanında Necib Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*, Konya 1997
- Yazıcı, Mesut, *Türkçe'de Necib Mahfûz* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1997.

- Yıldız, Musa, *Necib Mahfuz, Hayati, Eserleri ve Kısa Hikâyeleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1992.
- _____, _____, “Necib Mahfuz’un et-Tarik İsimli Romanı”, *Gazi Ü., Gazi Eğt. Fak. Dergisi*, C.17, S.1 (1997), s.19-32.
- _____, _____, “Necib Mahfuz’un Sersera Fevka’n-Nil Adlı Romanı”, *Gazi Ü., Gazi Eğt. Fak. Dergisi*, C. 18, S. 3 (1998), s.99-118.
- _____, _____, “Necib Mahfuz’un Mirâmâr Adlı Romanı”, *Ekev Akademi Dergisi*, C. 1, S. 2 (Mayıs 1998), s.275-295.
- _____, _____, *Necib Mahfuz’un Sembolik Romanları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Ü., Sos. Bil. Enst., Ankara 1998.
- _____, _____, “Nobel Ödüllü Yazar Necib Mahfuz’un el-Liss ve’l-Kilâb Adlı Romanı”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları*, S.5, Bahar 2002, s.25-40.
- Yüksel, Azmi “Necib Mahfuz’un Zukâku’l-Midakk Adlı Romanı”, *Gazi Ü., Gazi Eğt. Fak. Dergisi*, C.VIII, S.1, Ankara 1992, s.283-305.